

ISSN 0535-8418

SERİ

B

CİLT

47

SAYI

1-2-3-4

1997

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ORMAN FAKÜLTESİ
DERGİSİ

DAĞLIK ARAZİ KULLANIMINDA YAYLA VE ORMANLAR¹⁾

Prof. Dr. Ertuğrul GÖRCELİOĞLU²⁾

Kısa Özet

Sosyoekonomik değişim sürecinde en büyük saldırıya uğrayan dağlık arazi doğal kaynaklarının başında yaylalar gelmektedir.

Çeşitli bakımlardan büyük önem taşıyan, tüm dağlık ülkelerde özel bir kullanma, koruma ve geliştirme planlamasına konu olan yaylalar ülkemizde hızla doğal özelliklerini yitirmekte, ikinci konut ya da sürekli yerleşim alanlarına dönüşmektedir.

Bu başıboş gidişin önlenmesi için 4342 sayılı Mer'a Kanunundaki eksiklik ve hatalar giderilmeli, ormanlar dışındaki dağlık arazinin kullanımını da bilimsel esaslara bağlanmalıdır.

1. GİRİŞ

Türkiye coğrafyası, Eski Dünya'nın üç kıtasının herbirinden bir parça taşıyan, bunların birbirine eklenmesinden, birbirini tamamlamasından meydana gelmiş ahenkli bir bütün niteliğindedir.

Dünya'da hiçbir memleket, Türkiye'nin bitkiler konusundaki zenginliğiyle asla karşılaştırılmaz. Bitkilerdeki zenginliği, aynen hayvanlar aleminde de görüyoruz (SARAÇOĞLU 1989).

Türkiye'nin topoğrafik yapısında büyük Anadolu Platosu egemendir. Kuzey ve güneyde kendisini kıyı düzlüklerinden ayıran dağ sıralarıyla çevrelenmiş olan bu plato, batıya gidildikçe yumuşak bir biçimde Ege'ye ve Marmara Denizi'ne doğru alçalırken, doğuya gidildikçe yükselecek Azerbaycan'ın alpin peyzajına ulaşır (LLOYD 1967).

Yüksek ve genellikle dağlık bir ülke olan Türkiye'nin ortalama yükseltisi 1132 m'dir; bu yükselti Avrupa'nın 330 m olan ortalama yükseltisinin 3.5 katına ulaşmakta, Asya'nın 1050 m olan ortalama yükseltisini bile aşmaktadır. Türkiye'de yükseltisi 1000 m'den fazla olan alanlar -

1) Bu yazı, 7-8 Mayıs 1998 tarihlerinde T.T.K.D. tarafından Bolu'da düzenlenen "Sosyoekonomik Değişim Sürecinde Bolu Yayla ve Ormanları Sempozyumu"na sunulan ve yayınlanmayan bildiri kısmen değiştirilerek hazırlanmıştır.

2) İ.Ü. Orman Fakültesi Orman İnşaatı ve Transportu Anabilim Dalı

Yayın Komisyonuna Sunulduğu Tarih: 14.09.1999

göller dışında- ülke yüzölçümünün % 56'sını aşmakta, yükseltisi 1500 m'nin üzerinde olan alanlar ise ülkenin yaklaşık % 27'sini oluşturmaktadır (UZUNSOY/GÖRCELİOĞLU 1985).

Yükselti kuşakları dikkate alındığında 200-1000 m arası dalgalı arazi, 1000-1500 m arası orta yüksek dağlık arazi, 1500 m'den yukarısı yüksek dağlık arazi olarak adlandırılır (TAV-ŞANOĞLU 1974). Bu durumda Türkiye yüzölçümünün % 29'u orta yüksek dağlık arazi, % 27'si yüksek dağlık arazi niteliğindedir. Başka bir deyişle, Türkiye'nin en az % 56'sı gerçek anlamda dağlık arazi niteliğine sahip bulunmaktadır.

Kaynak kullanımında ağırlıklı bir yeri olan dağlık arazi, tüm dünyada yoğun araştırmalara ve dikkatli bir planlamaya dayalı olarak değerlendirilmektedir.

Genellikle dağlık arazi orman, çayır-mer'a, tarım, rekreasyon ve yaban hayatını koruma alanı olarak kullanılmaktadır. Ancak, ormanın ve tarım arazisinin sahibi ve sorumlusu belli olduğu halde, yakın zamanlara kadar çayır-mer'a alanlarının çoğunlukla ne sahibi, ne ilgi duyanı, ne de sorumlusu olmuştur (ULUOCAK 1978). Kısacası, ülkemizde dağlık arazi, orman alanları dışında öteden beri kendi haline bırakılmış görünmektedir.

Bu sakıncayı ortadan kaldırmak üzere 25.02.1998 tarihinde kabul edilen 4342 sayılı Mer'a Kanunu ile "... daha önce çeşitli kanunlarla tahsis edilmiş veya kadimden beri kullanılmakta olan mer'a, yaylak, kışlak ve kamuya ait otlak ve çayırların tespiti, tahdidi ile köy veya belediye tüzel kişilikleri adına tahsislerinin yapılmasını, belirlenecek kurallara uygun bir şekilde kullandırılmasını, bakım ve ıslahının yapılarak verimliliklerinin artırılmasını ve sürdürülmesini, kullanımlarının sürekli olarak denetlenmesini, korunmasını ve gerektiğinde kullanım amacının değiştirilmesini sağlamak" amaçlanmıştır. Ancak, Mer'a Kanunu tasarısı üzerinde yapılan ayrıntılı bir inceleme (GERAY/AYANOĞLU 1993 (1999)), adı geçen tasarının "... ülkemizdeki hayvancılık üretim sistemlerini yeterince incelemeyen, tek boyutlu uzmanlığın bir rolü olarak, gelişen bilgilerden yeteri kadar yararlanmaksızın, gerek yazımı, gerekse havzaların yönetimi sırasında çok boyutluluğu ve katılımcılığı önemsemeyen, Anayasal kısıtları dikkate almaksızın, açık olma ve tek düze terim kullanma gereğini gözetmeden oluşturulduğu" nu ortaya çıkarmış bulunmaktadır.

2. YAYLALAR VE YAYLACILIK

2.1 Coğrafya Terimi Olarak Yayla ve Yaylacılık

Bir coğrafya terimi olarak yaylanın ve yaylacılığın ne olduğunu Prof. Dr. Reşat İZBIRAK'tan (1992) yararlanarak açıklamak, üzerinde konuşulan konuyu aydınlatmak açısından yararlı olacaktır.

"Dağlık bölgelerde kışın geçilmesi güç, yazın ise serin olan yüksek yerlerdeki hayvan otlatma yerlerine yayla denir. Böyle yerler ya orman sınırının daha yukarısındaki çalılık-otluk yerlerdir, ya da biraz daha aşağılarda ormanın yok edilmesiyle elde edilmiş yerlerdir.

Yayla kelimesi, İslâmlıktan önceki eski Türkçe'de şimdiki yaz anlamına gelen yay kelimesinden gelmektedir. O zamanlar yaz kelimesi, ilkbahar anlamında kullanılıyordu. Dört mevsim, yaz, yay, güz, kış olarak anılıyordu. Hayvanları otlatmak sözünü tam anlamıyla karşılayan ve bugün Anadolu'da kullanılan yaymak mastarı, bununla ilgilidir.

Kimi yaylalar köy sürülerinin yazın en sıcak aylarında çıkıp aylarca kaldıkları dağ otağı durumundadır. Kimi yaylalar ise her türlü ekime elverişli olan, çevresinde sürüleri yayacak yerleri bulunan, köylünün bir bölümünün ya da bütününün göçtüğü bir çeşit çiftlik niteliğindedir. Buraları çok yükseklerde olmayabilir. Kimi yaylalar da yalnız kışın oturlan, çevrelerinde sürüleri otlatılacak yeri bulunan, birkaç ev topluluğuna sahip yaylalardır.

Ayrıca yayla, Adana-Bürücek yaylası örneğindeki gibi, yazlık dinlenme yeri anlamına da gelir.

Bütün bunlardan başka yayla kelimesi, plato terimini de karşılar; dağ ve ovanın yanısıra, yer biçimi olarak bir de yayla vardır.

Yazları sürüleriyle birlikte yaylaya çıkan, orada yazın sıcak aylarını geçirip davarlarını yadıktan sonra yine aşağılara inen, geçimlerini hem hayvancılık, hem de tarımla sağlayanlara yaylacı denir.

Yayla adı verilen yerlere sıcak aylarda geçici olarak göçme olayına da yaylacılık adı verilir. Bu göçmelerden, bölgesel ve yöresel yaylacılık gidiş-gelişleri doğmuştur. Yerine göre, yaylada birkaç ay kaldıktan sonra yaylacılar davarlarıyla birlikte kışın barınacakları yerlere -geldikleri yoldan- dönerler. Bu dönüş sırasında davar sürüleri daha aşağılarda, ovada, bir-iki hafta ekinleri biçilen tarlalarda sap kalıntılarını, başak döküntülerini yer ki, böyle yerlere güzlek denir. Kış ayları ise kışlaklarda geçirilir.

Yaylacıların yazın göçüp kondukları otluk yerlere yaylak denir. Anadolu'da yayla ve yaylak, birbirine çok yakın anlamda kullanılmaktadır.

Yaylacılıkta, yıl içinde en çok kullanılan yerler kışlak ve yaylaktır.

Batı dillerindeki transhumans sözü, bazen yaylacılıkla eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Transhumans, daha çok, sürülerin otlaktan otağa periyodik olarak yer değiştirmesidir. Yaylacılık ise, yaylada ve aşağıda geçen zamanları kapsayan bir ekonomik yaşam biçimini ifade eder." (İZBIRAK 1992).

"Örneğin yurdumuzun Akdeniz Bölgesinde -yaylacılığa bağlı- göçebelik, hayvancılıkla geçinenler için bir zorunluluktur. Hayvanlar her zaman yaylada kalmaya zorlansa olmaz, zira beslenemez ve ölürlür; her zaman kıyı bölgesinde kalınsa bu da olmaz, zira hayvanlar bu ağır sıcaklara dayanamaz ve esasen yaz aylarında buralarda ot da bulunmaz. Bu göçebelğe arılar da katılır, zira yazın kıyılarda, kışın da yaylalarda çiçek bulamazlar.

Görülüyor ki Akdeniz Bölgesinde göçebelik, hiç olmazsa hayvanlar açısından bir zorunluluktur; kıyı ile yüksekler birbirini her bakımdan tamamlamaktadır." (SARAÇOĞLU 1989).

2.2 Mevzuatımızda Yayla ve Yayla Kullanımı

"Türk Kanun Koyucusu, 1973 tarihli Toprak ve Tarım Reformu Kanununa kadar, mer'a, yaylak ve kışlakların hukuki durumunu tam bir açıklığa kavuşturacak yasal düzenlemeyi yapamamış ve 1858 tarihli Arazi Kanununun bu konuya ilişkin hükümleri mer'a, yaylak ve kışlak tabiatının esasını teşkil etmiştir. Türk Medeni Kanunu ve diğer bazı özel kanunlarla getirilen bir takım hükümler, mer'a, yaylak ve kışlakların hukuki rejimini tam bir şekilde düzenlemeye yetmemiştir. Arazi Kanunundan bu yana, Türk Hukukunda mer'a, yaylak ve kışlaklar ilk defa 1973 tarihli ve 1757 sayılı Kanunla etraflı bir düzenlemeye kavuşturulmuştur. Fakat birkaç istisna hariç, ne 1757 sayılı Kanun ve ne de daha önce çıkarılan özel kanunlar, 1858 tarihli Arazi Kanununun konuya ilişkin hükümlerinden farklı veya bu hükümlere aykırı esaslar getirmişlerdir." (CİN 1975). Bugün, sözü edilenler dışında, başta Köy Kanunu ve Orman Kanunu olmak üzere bazı kanunlarda da mer'alar hakkında dağınık birkaç hüküm vardır (GERAY/AYANOĞLU 1993 (1999)).

Mevzuatımızda mer'a, yaylak, kışlak, çayır ve otlak kavramlarının ilk kez 1757 sayılı Kanunun 131. maddesinde ve Toprak ve Tarım Reformu Mer'a, Yaylak ve Kışlak Yönetmeliğinde (1974) tanımlandığını görüyoruz. Buna göre:

1) "Bir veya birkaç köy veya beldeye münferiden veya müştereken hayvanlarını otlatmaları ve otundan yararlanmaları için tahsis edilen veya öteden beri bu amaçla kullanılan araziye mer'a denir."

2) "Bir veya birkaç köy veya beldeye münferiden veya müştereken hayvanlarıyla yaz mevsimini geçirmeleri, hayvanlarını otlatmaları ve otundan yararlanmaları için tahsis edilen veya öteden beri bu amaçla kullanılan araziye yaylak denir."

3) "Bir veya birkaç köy ve beldeye münferiden veya müştereken hayvanlarını kış mevsiminde barındırmaları ve otundan yararlanmaları için tahsis edilen veya öteden beri bu amaçla kullanılan araziye kışlak denir."

4) "Taban suyunun yüksek bulunduğu ve sulanabilen yerlerde, biçmeye elverişli yem üreten ve genellikle kuru ot üretimi için kullanılan araziye çayır denir."¹⁾

5) "Mer'a ile aynı niteliklere sahip yerlere otlak denir."

Bunların ışığında, yayla ve yayla kullanımını konusunda şu açıklamalar yapılabilir (KAM 1996):

Bir veya birkaç köy, veyahut belde ahalisine münferiden veya müştereken, hayvanlarıyla birlikte yaz mevsimini geçirmek, hayvanların otlatılmasını, arazinin otundan ve suyundan yararlanılmasını sağlamak amacıyla, sınırları ve yüzölçümü belirtilerek tahsis edilen veya başlangıcı bilinmeyen geçmiş yıllardan beri yukarıda belirtilen gayeler doğrultusunda yararlandırılarak kullanılan araziye yayla denir.

Yayla olarak kullanılacak arazinin, bir veya birkaç köy veya beldeye bu amaçla tahsis edilmesi gerekmektedir.

Tahsisin bulunmadığı durumlarda yayla olarak kullanılan yerin, çok eski yıllardan beri bu amaçla kullanıldığı açıkça bilinmelidir.

Yayla kullanımında kısıtlar şunlardır:

- 1) Yaylalar, Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan kamu mülkü niteliğindedir.
- 2) Yaylaların kullanılmasında tahsis esastır.
- 3) Yayladan, sadece tahsis edildiği köy, köyler veya belde halkının faydalanma hakkı vardır.
- 4) Yaylalar alınıp satılamaz, trampa edilemez, bağışlanamaz, devredilemez.
- 5) Yayladan yararlananlar, ortak kullanma hakkına sahiptir. Ortaklardan birinin rızası olmaması halinde, yaylalara bina yapılamaz. Koru, bağ, bahçe tesis edilemez. Ortak yararlanmayı kısıtlayan eylemlerde bulunamaz.
- 6) Yaylaya çıkan insan ve hayvanların barınacağı geçici konaklama tesisleri dışında, yaylalara bina yapılamaz. Koru, bağ, bahçe tesis edilemez. Ortak yararlanmayı kısıtlayan eylemlerde bulunulamaz.
- 7) Yaylalar zaman aşımıyla özel mülkiyete konu edilemez, niteliği değiştirilemez, sınırları değiştirilip yüzölçümü büyütülemez, bölünüp parçalanamaz.
- 8) Yaylalardan yararlananlardan resim alınması esastır.

1) Toprak ve Tarım Reformu Mer'a, Yaylak ve Kışlak Yönetmeliğinin 3. maddesine göre "Çayırlar da prensip itibarıyla mer'a, yaylak ve kışlaklarla aynı rejime tabidir."

3. ARAZİ YETENEK SINIFLARI VE DAĞLIK ARAZİ KULLANIMI

3.1 Arazi Yetenek Sınıfları

Çeşitli ürünler verebilecek potansiyele sahip arazi parçalarından en yüksek düzeyde ve sürekli bir faydalanmayı sağlamak amacıyla arazinin, yapısal niteliklerine, potansiyeline ve çevre koşullarına dayanılarak sınıflandırılmasına arazi sınıflaması, arazi yetenek sınıflaması, ya da arazi kullanma yeteneği sınıflaması denildiğini biliyoruz.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de kullanılan A.B.D. Toprak Koruma Servisi sınıflama sistemi sekiz arazi kullanma sınıfı içerir. Genel bir ifade ile, bu sistemdeki sekiz arazi kullanma yeteneği sınıfından ilk dördü (I.-IV.) tarıma uygun olan, son dördü (V.-VIII.) de tarıma uygun olmayan arazidir. Tarıma uygun olmayan V.-VII. sınıflar, devamlı olarak vejetasyon (orman, çayır-mer'a) örtüsü altında bulunması gereken araziye kapsamaktadır; VIII. sınıf arazi ise sadece yaban hayatına ayrılması gereken, eğlence, dinlenme ve avlanma alanları olarak yararlanılması mümkün olan yerleri kapsar.

Türkiye'nin arazi yetenek sınıflaması (TOPRAKSU 1978) sonuçlarına göre, ülkemizde I.-IV. sınıf araziler toplamı 26 546 585 ha, V.-VIII. sınıf araziler toplamı ise 50 148 146 ha'dır. Yani tarıma elverişli araziler % 34.6, tarıma elverişli olmayan araziler % 65.4 oranındadır. Tarıma elverişsiz olan V.-VIII. sınıf araziler çayır-mer'a, orman-funda alanlarından, sazlık-bataklık ve çıplak kayalık alanlardan oluşmaktadır. Yine V.-VIII. sınıf arazilerin 18 464 328 ha'ı çayır-mer'a ile kaplıdır ki, buraları pratik olarak yayla arazisidir. V.-VIII. sınıf arazi tarıma elverişsiz olduğu halde, 6 111 176 ha tarım alanı bu dağlık arazide yer almaktadır.

3.2 Dağlık Arazi Kullanımı ve Yaylalar

Dağlık arazinin genellikle ormancılık ve yaylacılık, kısmen de tarım, rekreasyon ve yaban hayatını koruma amacıyla kullanıldığını biliyoruz.

Ormanlarla çayır ve otlaklar arasındaki ayırım açık gibi görünmekle birlikte, bu iki ekosistem aslında büyük ölçüde örtüşmektedir. Yağmurun nispeten az ve toprağın fakir olduğu yerlerde ormanlar ve ağaçlık alanlar seyrekleşir ve bu durumda ormanın nerede bitip çayır ve mer'anın nerede başladığını söylemek zordur. Bilindiği gibi kapalı ormanda ağaç örtüsü, altında ot yetişmesine engel olacak kadar sıktır. Açık ormanda ise en az % 10 ağaç örtüsü vardır, fakat ağaç tepeleri, alta ot yetişmesine yetecek kadar ışığın geçmesine izin verirler.

Dağlık arazi kullanımında önemli yer tutan yaylalar bakımından Türkiye, topoğrafik yapısı nedeniyle oldukça zengindir. Önemlerine karşın, dünyada olduğu gibi ülkemizde de mer'aların ve yaylaların yayılışı ve büyüklükleri hakkındaki bilgiler yetersizdir ve ayrıntılı bir değerlendirme yoktur.

Yaylalar, dağ ikliminin ve yayla yeminin etkisi sayesinde otlak hayvanları ve insanlar için sağlık ve enerji kaynaklarıdır.

Yaylacılık, orman zonundaki ve orman sınırının üstündeki otlaklardan faydalanmanın tek yoludur. Alpin otlaklar tüm yayla alanının büyük bir bölümünü kapsar. Bunun dışında, yayla topraklarının küçük bir bölümü de orman zonu içinde bulunur.

Yaylalar çeşitli bakımlardan sınıflandırılmaktadır. Örneğin topoğrafik konum bakımından:

- Taban yaylası
- Yamaç yaylası

- Sırt yaylası
- Boyun yaylası
- Plato yaylası
- Buzul çanağı yaylası

ayırt edilir. Yükselti bakımından ise:

- Alçak yayla (900-1200 m)
- Orta yayla (1200-1600 m)
- Yüksek yayla (> 1600 m)

söz konusu olur (LEIDENFROST/PASCHER 1969).

4. SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

4.1 Sorunlar

Günümüzde özellikle ülkemizde yaylalar, daha önceleri görülmeyen düzey ve nitelikte bir saldırı ve hızlı bir bozulma ile karşı karşıyadır. Yurdumuzdaki başlıca yaylaların içinde bulunduğu sorunlar şöyle özetlenebilir:

- 1858 tarihli Arazi Kanunundan bu yana tüm ilgili yasalar, hayvancılıkla uğraşanların çok zorunlu gereksinmelerini giderecek ağır ve barınak gibi küçük ve geçici nitelikte yapılar dışında, yayla, mer'a ve kışlaklarda yapılaşmaya izin vermediği halde, yayla yerleşimindeki yapılaşma gerek yoğunluk ve gerekse yayılış alanı olarak, büyük oranda artmaktadır.

- 1990'lı yıllardan itibaren yaylalar sabit yerleşme ve /veya ikinci konut alanına dönüşmeye başlamıştır. Yayla turizmi adı altındaki yönelim ve yaylalarda turistik tesis yapımının teşvi-ki, bu yapılaşmayı hızlandırmıştır (AKESEN 1997).

- Orman alanları içinde yer alan yaylalarda ormanların açmalar yoluyla tahribi ve zamanla bu alanların hazineye devri ve şahısların zilyetliğine terk edilmesi sonucu, yasal görünen, fakat adil olmayan mülk edinmeler gerçekleşmekte, yaylalar betonlaşmaktadır (UZUN ve ark. 1997).

- Alt ve üst yapı yokluğu, giderek daha yoğun kullanılmaya başlayan ve plansız ve uygunsuz şekilde yapılaşan yaylalarda sorunları daha da büyütmektedir. Yerleşim yerine dönüşen yaylalara ulaşımı sağlayan ve dağlık arazi koşullarına uygun olarak geçirilmiş eski yolların güzergahları değiştirilmiş, bunun yerine doğayı tahrip eden ve sanat yapıları olmayan niteliksiz yollar yapılmıştır.

- Yaylaya çıkan nüfusun buraların doğal taşıma kapasitesinin çok üzerine çıkması, hayvan sayısının da çok artması sonucunda doğal çayır ve otlaklarda bitki örtüsü zayıflamakta, yerel ve besleyici değeri yüksek yem bitkilerinin yerini daha değersiz türler almakta, erozyon da hızlanmaktadır.

- Mer'a alanlarında verimin düşmesinin yanısıra, keçi otlatması ve insan zararları nedeniyle orman örtüsünde de kapalılık bozulmakta ve hidrolojik denge ortadan kalkmaktadır.

- Yaylalarda hidrolojik dengenin ve bitki örtüsünün bozulmasında yol dışı(off-road) araç trafiği de önemli rol oynamakta, bir yandan toprağın sıkışması, bir yandan da tekerlek izlerinin kısa sürede oyuntulara dönüşmesi, erozyonu hızlandırmaktadır.

- Dağlık arazide yakın zamanlara kadar doğal özelliklerini koruyabilen yamaçlarda, vadi tabanlarında ve dere yataklarında, günümüzde yayla yerleşimleri ve buna bağlı farklı kullanımlar nedeniyle bitki örtüsü kaybı ve denge bozulması görülmekte, yamaçlarda çıplaklaşma ve erozyon, vadi tabanlarında ve derelerde sel ve taşkın zararları giderek şiddetlenmektedir.

- Yaşamı doğal bitki örtüsüne, özellikle klimaks floristik kompozisyona bağlı olan fauna

elemanları, gerek yaşam ortamlarının tahribi, gerekse çeşitli yollardan avlanmanın yoğunlaşması ile zarar görmektedir.

- Yaylalarda insan nüfus ve etkinliklerinin yoğunlaşarak çeşitlilik kazanması nedeniyle, su, toprak ve hava kirlenmesi giderek artmaktadır.

- Yayla alanlarında politik nedenlere bağlı olarak yöre insanının ve yerel yönetimlerin toleranslı tutumları sonucu imar uygulamalarında görülen sapmalar, yaylaların betonlaşmasının en önemli nedeni olarak gösterilebilir (UZUN ve ark. 1997).

4.2 Çözüm Yolları

Dağlık arazideki yenilenebilir doğal kaynakların korunması, iyileştirilmesi ve bilimsel esaslara uygun olarak yönetilmesi, havza amenajmanı kapsamında düşünülmektedir. Havza amenajmanı projelerinin ana amacı çoğu kez "-esas itibarıyla su hareketinin kontrolü suretiyle- toprak kaybının azaltılması" olarak ifade edilir. Başka bir deyişle amaç, "sürdürülebilir kaynak verimliliğinin sağlanması"dır. Bu bakımdan "havza amenajmanı, havza kaynaklarının, kaynak bazında bozulmaya yol açmadan ya da ekolojik dengeyi rahatsız etmeden, sürdürülebilir optimum üretimi gerçekleştirecek şekilde geliştirmesi ve yönetilmesi (işletilmesi)dir" (DANI/CAMPBELL 1986).

Türkiye gibi geliştirmekte olan ülkelerde havza amenajmanına, gelişmiş ülkelerdekinden farklı bir yaklaşım gerekir. Bilindiği gibi gelişmiş ülkelerde, arazi kullanımına ve arazi yeteneğine ilişkin bilimsel esaslar, erozyona maruz bulunan alanlarda uygulanmakta ve bu uygulamaların sonuçlarından havza aşağılarındaki arazileri kullananların yararlanmaları sağlanmaktadır. Oysa, geliştirmekte olan ülkelerde dağlık araziler genellikle yoğun ve fakir bir nüfusu barındırmakta, biyokütle üretebilen arazinin tümü yerel halk tarafından geçimlerini sağlamak üzere kullanılmaktadır. Yani, yenilenebilir kaynakların birincil kullanıcıları olarak yerel halk, fiili (*de facto*) havza amenajmancıları durumundadır. Bu bakımdan dağ (yayla ve orman) köyleriyle çevrelerinde etkili bir havza amenajmanının gerçekleştirilmesi isteniyorsa, böyle bir kaynak yönetiminin, araziyi fiilen kullananların, dağlık arazinin verimliliğini ve ekolojik dengesini kendilerinin uzun erimli çıkarları doğrultusunda sürdürmeleri ve bunu halen mevcut arazi kullanma pratikleri yoluyla yapmaları esasına dayandırılması gerekir.

Bunların da ışığında, yaylalarımızda karşılaşılan sorunların çözümlenmesi için başlıca öneriler şöyle sıralanabilir:

1. Yaylacılık, önemli özellikleri ve ayrıcalıkları olan bir doğal kaynak işletmeciliğidir. Yaylacılığın düzenlenmesi ve sürdürülmesi, Avrupa'nın Alp memleketlerinde, bu amaçla eğitim görmüş uzman kişilerce sağlanmaktadır. Örneğin, Avusturya'da yaylacılık konusunda meslek eğitimi veren çok sayıda üniversite, yüksekokul ve enstitü vardır. Bunlardan biri de Viyana Toprak Kültürleri Üniversitesi'dir. Bu üniversitede Yaylacılık, Yaylacılık Tekniği ve Dağ Tarımı konularında öğretim yapan bölümler vardır.

Bizde ise bu konu özellikle Orman Fakültelerinde Mer'a Amenajmanı kapsamında yer almakta, fakat yeterince işlenememektedir.

Yaylacılık konusunun ilgili yüksek öğretim kurumlarında, önemiyle bağdaşan nitelik ve kapsamda araştırma ve öğretime konu edilmesi sağlanmalıdır.

2. Orman ülkenin tümü için olduğu gibi yaylalar bakımından da çok büyük önem taşır. Orman, ağaç grupları, tek ağaç ve çalılar, yaylaların koruyucularıdır.

Orman ve yayla ilişkilerinin düzenlenmesi, en mükemmel yayla ıslah şeklidir. Bu düzen, ormancı ile yaylacılık uzmanının birlikte çalışmalarını şart koşar.

Orman ve yayla ilişkilerinin düzenlenmesinde ilk hedef, ormanın koruduğu küçük alanlı

yaylaların korunmasıdır. Ormanla kaplı yamaçların aşağısındaki yaylalar korunmalıdır. Bu amaçla, orman zonu içinde kalan ve otağa elverişli olmayan mutlak orman arazisinin ağaçlandırılması, doğal gençliğin korunması gerekir. Sivri tepeler ve keskin sırt hatları üzerindeki dik kayalıkların ve taş yığınlarının altında, rüzgâra açık boyun noktalarında, kayrak mıntıklarında ve özellikle orman zonunun üst sınırında bulunan ormanlar korunmalı ve güçlendirilmelidir.

Orman ve yayla ilişkilerinin düzenlenmesinde ikinci hedef, orman otlatmasının engellenmesidir. Çağdaş ormancılıkta, işletme ormanının içinde otağın ve otlatmanın yeri yoktur.

Bu çerçevede, sürülerin orman zonu üzerindeki alpin otlaklara orman alanı içinden gidiş-gelişlerinin ormana ve gençliğe zarar vermeyecek şekilde düzenlenmesi de önem taşımaktadır.

3. Yaylacılık, bilimsel ve yasal esaslara dayandırılmalıdır. Örneğin Avusturya'da bir yaylanın yayla işletmeciliğine uygunluk derecesi, Tablo 2'deki kriterlere göre yapılan etüt ve puvanlamaya dayanılarak uzmanlarca belirlenmekte, yatırım ve teşvik önceliği buna göre saptanmaktadır (LEIDENFROST/PASCHER 1969):

Tablo 2: Yayla İşletmeciliğine Uygunluk Değerlendirmesi

Değerlendirme Ögesi	Puvanlama		Düşünceler
	En Yüksek	Takdir Edilen	
1. Ulaşım durumu			
a) Dış ulaşım	10		
b) İç ulaşım	5		
2. İklim ve hava koşulları	10		
3. Toprak, arazi engebeleri	10		
4. Su temini	10		
5. Yem kalitesi, otlak süresi	10		
6. Önemli tehlikeler	5		
7. Yayla ormanı, odun ve ölü örtüden faydalanma	5		
8. Orman ve otlak ilişkilerinin düzenlenmesi	5		
9. Bina vb teknik tesisler	15		
10. Hukuksal ve mülki durum	5		
11. Genel izlenim	10		

Bu değerlendirme sonucunda yayla işletmeciliğine uygunluk sınıfları, 95-100 puvan için Ia, 90-94 puvan için Ib, 85-89 puvan için IIa, 80-84 puvan için IIb, 75-79 puvan için IIIa, 70-74 puvan için IIIb olarak belirlenir. Yayla ormanı mevcut değilse en yüksek toplam puvan 90'a düşer. Değerlendirme puvanı 74'ün (yayla ormanı yoksa 64'ün) altında kalan yaylalarda yayla işletmeciliği uygulanmaz.

4. Yayla kullanımına ilişkin yasal çelişkiler ve yetki kargaşası ortadan kaldırılmalıdır. Yayla ve mer'a yönetimi için Orman, Milli Parklar-Av ve Yaban Hayatı, Orköy Genel Müdürlüklerinin, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının, gönüllü kuruluşların ve köy birliklerinin yetkili temsilcilerinden ortak bir otorite oluşturulmalıdır.

Bu arada, ister sit alanı, ister orman, ister yayla vb olsun, Turizm Bakanlığına parmak bastığı her yere kayıtsız şartsız turizm alanı olarak el koyma yetkisi veren bilim dışı yasal düzenlemenin dönüşü olmayan zararlar daha fazla yaygınlaşmadan iptal edilmesi, ülkenin geleceği bakımından büyük önem taşımaktadır.

5. Arazinin yetenek sınıfına uygun kullanımını hiç olmazsa dağlık arazide gerçekleştirecek bir düzenleme yapılmalıdır.

5. SONUÇ

Türkiye gibi yarıdan fazlasında yükseltinin 1000 m'nin üzerinde olduğu dağlık bir ülkede, dağlık arazi kullanımı -esas itibariyle ormancılık ve yaylacılık- büyük önem taşımaktadır.

Yurdumuzda geniş yer tutan yaylalar, özellikle son yıllarda ana amacı dışında kullanılmaya başlamış, doğayı bozan, biyolojik çeşitliliği yok eden, hayvancılığı olumsuz yönde etkileyen hızlı bir betonlaşmaya maruz kalmıştır.

Yaylaların tabi olduğu yasal düzenlemeler giderek çeşitlenmiş ve çelişkiler ortaya çıkmıştır.

Arazi yetenek sınıflamasına göre kullanılması büyük önem taşıyan dağlık arazinin, özellikle yaylaların başıboş kullanılması, başka bir deyişle doğanın modaya feda edilmesi, ülkenin ve ulusun geleceğini olumsuz yönde etkileyen en önemli hatalardır.

Bu olumsuz gidişin, 28.02.1998 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 4342 sayılı Mer'a Kanununun ve buna dayanılarak çıkarılacak yönetmeliklerin uygulanmasıyla büyük ölçüde önlenmesi mümkün olacaktır. Ancak, öncelikle adı geçen kanunda görülen çeşitli yetersizliklerin giderilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

AKESEN, A. 1997: *Yaylaların Yasal ve Politik Durumu. Çevre Haftası Etkinlikleri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Orman Fakültesi Konferansları 5, syf. 14-19, Düzce.*

CİN, H. 1975: *Eski ve Yeni Türk Hukuklarında Mer'a, Yaylak ve Kışlaklar. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 362, Ankara.*

DANI, A.; CAMPBELL, J.G. 1986: *Sustaining Upland Resources. ICIMOD Occasional Paper No. 3, Nepal.*

GERAY, U.; AYANOĞLU, S. 1993 (1999): *Mer'a Kanunu Tasarısı Üzerinde İncelemeler. İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, Cilt 43, Sayı 3-4.*

İZBIRAK, R. 1992: *Coğrafya Terimleri Sözlüğü. Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Kitapları Dizisi: 157, İstanbul.*

KAM, K. 1996: *Mevcut Mevzuatında Yaylalar, Yayla Kullanımı ve Bolu İlinde Yayla Envanteri. (Yayınlanmamış Bilidiri Özeti), Bolu.*

LEIDENFROST, K.; PASCHER, O. (Çeviri: DÜNDAR, M.; CANVER, H.) 1969: *Yaylacılık. Ormancılık Araştırma Enstitüsü Yayınları, Muhtelif Yayınlar Serisi No. 30, Ankara.*

LLOYD, S. 1967: *Early Highland Peoples of Anatolia. Thames and Hudson, London.*

SARAÇOĞLU, H. 1989: *Akdeniz Bölgesi. M.E.B. Yayınları, Öğretmen Kitapları No. 175, İstanbul.*

TAVŞANOĞLU, F. 1974: *Sel Yataklarının Tahkimi*. İ.Ü. Yayın No. 1972, O.F. Yayın No. 203, İstanbul.

TOPRAKSU 1978: *Türkiye Arazi Varlığı-Kullanma, Sınıflar, Sorunlar*. Topraksu Genel Müdürlüğü, Ankara.

ULUOCAK, N. 1978: *Türkiye'de Erozyon ve Sedimentasyon Çalışmalarının Geleceği Üzerine Genel Görüşme ve Öneriler*. I.Ulusal Erozyon ve Sedimentasyon Sempozyumu Tebliğleri, DSİ Genel No. 982, Özel No. 92, Ankara.

UZUN, G.; YILMAZ, T.; SİREL, B.; İLTER, A. 1997: *Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Yaylalar ve Yaylacılık*. Çevre Haftası Etkinlikleri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Orman Fakültesi Konferansları 5, syf. 5-13, Düzce.

UZUNSOY, O.; GÖRCELİOĞLU, E. 1985: *Havza Islahında Temel İlke ve Uygulamalar*. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları No. 3310/371, İstanbul.